

УДК 338.242.4.025.2

Колобердянко І.І.

*доцент кафедри міжнародної економіки та економічної теорії
Запорізького національного університету*

Козакова С.П.

*студент економічного факультету
Запорізького національного університету***ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ
ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ****THE STATE REGULATION OF EXPORT-IMPORT
OPERATIONS OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню державного регулювання експортно-імпорتنних операцій України за умов глобалізаційних і інтеграційних процесів, а також транснаціоналізації господарства України у світовий простір. Проаналізовано обсяги зовнішньої торгівлі України, досліджено товарну структуру вітчизняного експорту, а також динаміку торгівлі за групами країн.

Ключові слова: митний тариф, митно-тарифні засоби, преференційні ставки, нетарифне регулювання, ліцензія.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию государственного регулирования экспортно-импортных операций Украины под влиянием глобализационных и интеграционных процессов, а также транснационализации мирового хозяйства в международных связях Украины. Проанализированы объемы внешней торговли Украины, исследована товарная структура отечественного экспорта, а также динамика торговли по группам стран.

Ключевые слова: таможенный тариф, таможенно-тарифные средства, преференциальные ставки, нетарифное регулирование, лицензия.

ANNOTATION

This article is devoted to the examination of the state regulation of export-import operations in Ukraine amid globalization and integration processes, and transnationalization of the world economy in the international relations of Ukraine. The volume of foreign trade of Ukraine is analyzed. The structure of domestic commodity exports and trade dynamics by groups of countries are examined.

Keywords: customs tariff, customs and tariffs tools, preferential rates, non-tariff regulation, license.

Постановка проблеми. Сучасна система регулювання міжнародного обміну діє за відпрацьованими механізмами. Проте все одно залишаються невирішеними низка важливих загострених питань.

Не можна не погодитися з тим, що центральною та найбільш дискусійною проблемою сучасної регулятивної системи є проблеми місця і ролі в ній держави, що традиційно асоціюється зі здатністю чи нездатністю уряду країни розробляти і реалізувати незалежну національну економічну політику.

Якщо до останнього часу за масштабами і якістю регулятивного впливу, державі належало домінуюче положення, то у сучасних умовах функціонування національних економік, ми бачимо прискорений спад суверенітету держави у економічному регулюванні. Це, безумовно, зумовлено проривом науково-технологічного прогресу, який виводить міжнародну економіку

на вищий рівень її розвитку та регулювання із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання експортно-імпорتنних операцій протягом останніх років займалися такі вітчизняні і зарубіжні економісти, як: Е.А. Янковський, Л.Е. Островський, С.К. Казанцев, Ю.В. Макогон, В.А. Кравченко, В.В. Кравцова, В.К. Мамутов, О.О. Чувпило, В.Е. Новицький та інші. Саме Янковський Е.А. у своїх працях досліджував підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності великого виробничого комплексу [1, с. 243]. С.К. Казанцев з'ясував, що найкращим способом удосконалення експортно-імпорتنних операцій є страхування від валютних ризиків, а правильно встановлені умови страхування можуть поліпшити загальний стан проведення зовнішньоекономічних операцій [2, с. 627]. Аналізу чинних методів та засобів регулювання експортно-імпорتنних операцій значну увагу у своїх працях приділяють Ю.В. Макогон, В.А. Кравченко, В.В. Кравцова [3, с. 99-110]. Проблеми сприяння уряду у формуванні великих господарських об'єднань, корпорацій, фінансово-промислових груп, здатних конкурувати на світовому і регіональному ринках, досліджував В.К. Мамутов [4, с. 30]. Досліджуючи необхідність протекціоністських заходів на ринку послуг, В.Е. Новицький, зокрема, дійшов висновку, що ефективність застосування протекціоністських заходів, включаючи обмеження іноземної конкуренції і стимулювання національних товаровиробників, буде досягнута лише за умови визначення для цього найбільш перспективних галузей вітчизняної економіки [5, с. 36].

Методологічною основою нашого дослідження є історично-логічний та системний підходи до аналізу економічних явищ і процесів у національному і глобальному середовищі.

Метою статті є дослідження, оцінка та визначення найефективніших методів державного регулювання експортно-імпорتنних операцій у зовнішньо-економічних відносинах держави в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Для здійснення регулювання зовнішньо-торговельної діяльності держава використовує систему заходів, заснованих на сукупному поєднанні та використанні економічних і адміністративних методів у відповідності до законодавства України. Законодавством України встановлена можливість застосування методів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньо-торговельної діяльності. Застосування цих методів відповідає загальносвітовій практиці.

За допомогою митно-тарифного регулювання більшість країн світу вирішують питання не тільки захисту національного виробника та поповнення державного бюджету, але і взагалі питання економічної безпеки країни.

Рис. 1. Складові митно-тарифного регулювання

Митно-тарифні міри – це сукупність організаційних, економічних та правових заходів здійснюваних в установленому чинним законодавством порядку державними органами і направлених на регулювання зовнішньо-торговельної діяльності. В основу реалізації митно-тарифного регулювання закладено застосування митного тарифу.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Єдиний митний тариф» [6], єдиний митний тариф – це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі її території. Ставки Єдиного митного тарифу України є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, організації господарської діяльності та територіального розташування, за винятком випадків, передбачених законами України та її міжнародними договорами.

Використання тарифних заходів ґрунтується на нормативних положеннях Митного кодексу [7], Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [8], а також Закону України від 15.02.1992 р. «Про Єдиний митний тариф» та Гармонізованої системи опису та кодування товарів, введеної Брюссельською конвенцією в 1983 р., яка являє собою номенклатуру, котра включає товарні позиції і субпозиції та цифрові коди. До них відносяться, згруповані за певними ознаками, групами та розділами, які базуються на міжнародно-визнаних нормах і розвиваються у напрямку максимальної відповідності до визнаних у міжнародній практиці принципів і правил митної справи.

В Україні відповідно до ст.7 Закону України «Про Єдиний митний тариф» застосовуються

такі види мита:

- адвалерне, яке нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом;
- специфічне, яке нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладаються митом;
- комбіноване, яке поєднує обидва ці види митного обкладення.

Слід зазначити, що серед основних функцій митного тарифу особливу увагу мають фіскальна і протекціоністська функції.

Фіскальна функція митного тарифу – забезпечує надходження коштів від стягнення мита в дохідну частину бюджету України. Тому зважаючи на цю мету, розмір митних тарифів встановлюється таким чином, щоб максимальними були не відносні, а абсолютні величини митних надходжень, оскільки невиправдане підвищення тарифів веде до зниження обсягу імпорту і подальшого зниження обсягу зібраних платежів.

Протекціоністська функція пов'язана із захистом вітчизняних виробників. Стягування мита з імпортованих товарів збільшує їх вартість при реалізації цієї функції на ринку країни-імпортера і тим самим підвищує конкурентоспроможність аналогічних товарів, вироблених вітчизняним товаро-виробником. Крім того, не можливо не погодитися з тим, що митні тарифи виконують важливу регуляторну функцію через справляння митних зборів з імпортованих товарів, які збільшують їх вартість при реалізації на внутрішньому ринку України.

Важливим є те, що у низці випадків митний тариф може бути використаний для розвитку національного експорту шляхом встановлення низьких ставок мита, а в деяких випадках і нульових ставок щодо окремих видів товару, необхідних для виготовлення вітчизняними підприємствами продукції, що сприяє розвитку вітчизняного виробництва та збільшення робочих місць.

Але варто зазначити, що за останній час уряд України в більшості випадків використовує митно-тарифне регулювання не для покращення економічного стану національного виробника та поліпшення життя населення, а в першу чергу як джерело формування державного бюджету. Так, з 01.08.2010 р. уряд України збільшив ставку мита та акцизу на імпортоване пальне, що значно вплинуло на ціноутворення товарів та послуг і, як наслідок, знизило рівень життя населення.

Також уряд України запровадив підвищені ставки мита та акцизу на товари, які не виробляються в Україні. На нашу думку, це суперечить правилам ГАТТ, які передбачають зменшення ставок мита з метою зниження тарифів та усунення інших бар'єрів, що ускладнюють розвиток міжнародної торгівлі та забезпечення населення товарами, які не виробляються вітчизняними товаровиробниками.

Тут доречною і слушною є думка, яку висловив Кордел Хал (держсекретар адміністрації Ф. Рузвельта), що високі тарифи швидше перешкоджають, ніж допомагають поживленню економіки, тому, на наш погляд, уряд України особливо в період стагнації економіки має більш ретельно підходити до питання збільшення митних тарифів. Також, як на нас, Україна має більш широко застосовувати преференційні ставки мита щодо рішення проблем надходження товарів, які в край необхідні для національного товаровиробника, та суттєво впливають на ціноутворення товарів, які виробляються на території України.

Преференційні ставки – це особливі пільгові ставки, які включають звільнення від сплати мита і застосовуються до товарів, які походять з держав, які разом із Україною входять до митних союзів або утворюють з нею спеціальні митні зони, а також при встановленні якогось спеціального преференційного рішення відповідно до міжнародних договорів за участю України [9].

За останній час Україна достатньо активно використовує митні тарифи як інструмент економічної політики країни. У зв'язку з цим варто визначити, що близько 65% надходжень до державного бюджету від зовнішньоекономічної діяльності забезпечуються митними органами за рахунок митного оподаткування. Найбільшою частиною цих надходжень є мито, так як середня ставка імпортного мита – 30%.

Це, на нашу думку, в першу чергу свідчить, що в Україні відсутні власні джерела забезпечення товарною продукцією споживачів та досить слабкі позиції на внутрішньому ринку вітчизняних товаровиробників.

Отже, не маючи нормального внутрішнього ринку, товарної номенклатури продукції та

враховуючи слабкі позиції української валюти, неможливо, на наш погляд, стати повноцінним учасником світової торгівлі та досягти ефективності зовнішньоекономічних зв'язків.

Розглянемо динаміку розвитку зовнішньоторговельної діяльності України. У таблиці 1 наведені дані за обсягом експорту та імпорту товарів за 2008–2014 роки.

Аналізуючи дані, можемо зробити висновки, що протягом досліджуваного періоду починаючи з 2010 року зовнішньоторговельний баланс мав негативне сальдо і у 2014 склав 468,3 млн дол. США. У 2010–2012 роках експорт та імпорт товарів мали тенденцію зростання. Нова економічна криза 2012 року негативно вплинула на зовнішньоторговельний баланс країни. Значний спад відбувся у 2014 році, зокрема експорт товарів і послуг України за 2014 рік склав 65186,8 млн дол. США, імпорт – 60057,9 млн дол. США. У порівнянні з 2013 роком експорт зменшився на 19,9%, імпорт – на 40,8%. Цю тенденцію ми можемо розглянути на рисунку 2.

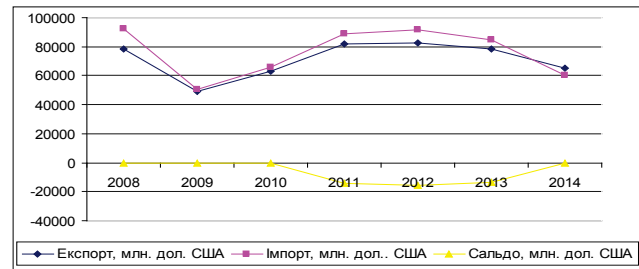

Рис. 2. Динаміка зовнішньоторговельного балансу України

Складено авторами

Проаналізувати структуру експорту товарів і послуг України ми можемо за даними, представленими у таблиці 2.

Таблиця 1

Обсяги експорту та імпорту товарів і послуг України за 2008–2014 роки

Показник	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт, млн дол. США	78708,6	49294,0	63164,6	82186,4	82429,6	78156,9	65186,8
Імпорт, млн дол. США	92003,3	50606,6	66189,9	88843,3	91456,3	84595,7	60057,9
Сальдо, млн дол. США	-13924,7	-1312,6	-3025,3	-14214	-15887,2	-13666,1	-468,3
Темп зростання експорту, %	–	62,6	128,1	130,1	100,3	94,8	83,4
Темп зростання імпорту, %	–	55	130,79	134,2	102,9	92,4	70,9

За даними Держкомстату України

Таблиця 2

Структура експорту товарів і послуг України за 2008–2013 роки

Показник (млн. дол. США)	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього товарів і послуг	78708,6	49294,0	63164,6	82186,4	82429,6	78156,9
Країни СНД	27411,8	17299,5	24350,2	32420,0	31347,6	28128,0
Інші країни	51296,8	31994,5	38814,4	49766,2	51082,0	50028,9

За даними Держкомстату України

Аналізуючи динаміку експорту товарів і послуг у розрізі груп країн можемо зазначити, що Україна значну частку експортує до країн СНД і у 2013 році експорт склав 28128,0 млн дол. США, а в інші країни світу 50028,9 млн дол. США. Порівняно з 2012 роком експорт до країн СНД зменшився на 11,4%, а до інших країн світу на 2,1%. Наочно динаміка експорту товарів і послуг у розрізі груп країн ми можемо розглянути на рисунку 3.

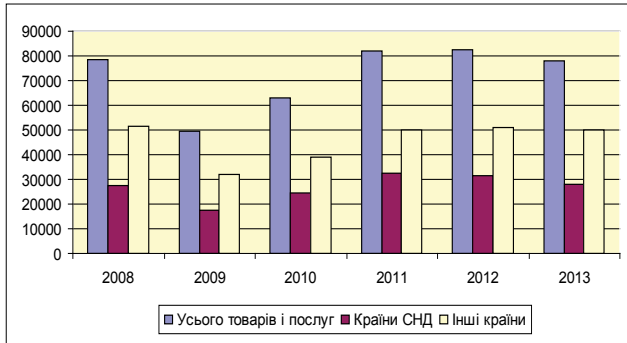

Рис. 3. Динаміка експорту товарів і послуг України у розрізі груп країн

Складено авторами

Структуру імпорту товарів і послуг України ми можемо дослідити за даними представленими у таблиці 3.

У ситуації з імпортом товарів і послуг України у розрізі групи країн ми бачимо іншу тенденцію. Так, у 2013 році імпорт із країн СНД склав 29432,0 млн дол. США, з інших країн світу – 55163,7 млн дол. США. У порівнянні з 2012 роком імпорт з країн СНД зменшився на 59,7%, а з інших країн світу, навпаки, збільшився на 19,4% [10]. Тенденція змін у структурі імпорту товарів і послуг представлена на рисунку 4.

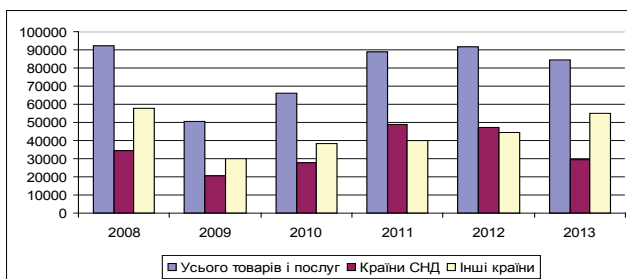

Рис. 4. Динаміка імпорту товарів і послуг України у розрізі груп країн

Складено авторами

Загалом, проаналізувавши наведені показники, ми бачимо загальну тенденцію спаду зовнішньоторговельного обігу України, який пов'язаний в цілому зі світовою економічною кризою і негативною ситуацією в нашій країні.

Розглядаючи експортний потенціал України, ми можемо зауважити, що експорт зосереджений переважно у продуктах мінерального та рослинного походження, про що свідчить товарна структура зовнішньої торгівлі на рисунку 5.

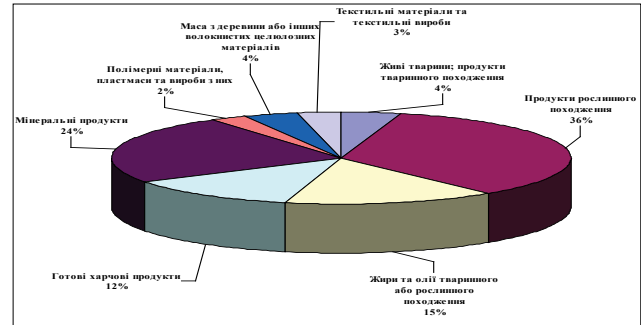

Рис. 5. Товарна структура експорту України за 2014 рік

Складено авторами

Вагомую складовою у структурі товарного експорту країни складають продукти рослинного походження – 36%, мінеральні продукти – 24%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 15%.

Важливим аспектом для забезпечення сприятливих зовнішньоекономічних умов країни є необхідність формування валютної політики та державного регулювання валютних відносин. Значною мірою на міжнародну торгівлю впливають коливання валютних курсів. Вплив валютного курсу відображається у цінних співвідношеннях експорту й імпорту, а це, у свою чергу, викликає зміни у внутрішньо-економічній ситуації країни.

З теорії та практики відомо, що девальвація національної валюти стимулює експорт і стримує імпорт. І навпаки – ревальвація стримує експорт і стимулює імпорт. В сучасних умовах Україна зазнала такий економічний аспект і на своєму ринку. За перше півріччя 2014 р. експорт товарів зменшився проти I півріччя 2013 р. на 5,2%, а експорт послуг – на 10,7%. Отже, цього разу девальвація гривні не змогла забезпечити зростання експорту. Оскільки зростання експорту немає, то очевидно, що профіцит зовнішньої торгівлі (3 млрд дол.) отримано

Таблиця 3

Структура імпорту товарів і послуг України за 2008–2013 роки

Показник (млн дол. США)	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього товарів і послуг	92003,3	50606,6	66189,9	88843,3	91456,3	84595,7
Країни СНД	34435,8	20479,8	27637,2	48945,5	47009,2	29432,0
Інші країни	57567,5	30126,8	38552,7	39897,8	44447,1	55163,7

За даними Держкомстату України

за рахунок істотного скорочення імпорту. Дійсно, за перше півріччя 2014 р. імпорт товарів в Україні скоротився на 17,9%, а послуг – на 19%. При цьому зменшення імпорту зумовлене зниженням купівельної спроможності як виробників (підприємців), так і населення, внаслідок істотної девальвації гривні за перше півріччя 2014 р.

Тому для України як країни, що розвивається, політика протекціонізму є однією зі складових зовнішньої політики. Як зазначає П.Х. Ліндерт у своїй теорії, митні тарифи майже завжди знижують рівень добробуту в країнах, що торгують, та перш за все понижують добробут як країн, що ввозять, так і країн, які експортують товар. П.Х. Ліндерт підкреслює, що ввізні та вивізні тарифи можуть бути повністю виправдані, коли вони є життєво важливим джерелом коштів для фінансування соціальних програм та інвестиційної діяльності [2].

Іншим методом регулювання експортно-імпорتنих операцій, який останнім часом застосовує Україна, у тому числі і відносно країн-членів СОТ, є нетарифні обмеження.

Нетарифні обмеження (квоти, ліцензії, заборони тощо), які використовуються для регулювання експорту, відбуваються у випадках, передбачених ст.11, п.2а ГАТТ, тобто у випадку вивозу товарів, які вважаються дефіцитними на національному ринку, а також при експорті товарів у рамках міжнародних товарних угод з метою стабілізації відповідного транснаціонального товарного ринку [11].

Засоби нетарифного регулювання впливають на товаропотоки та підвищують ціну іноземних товарів, перешкоджають споживанню та збуту іноземних товарів на національному ринку, а також кількісно обмежують або забороняють ввіз або вивіз товарів.

Так, відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», для обмеження або заохочення експорту або імпорту окремих груп товарів, захисту вітчизняних товаровиробників в Україні запроваджено режим ліцензування і квотування.

Для захисту національного товаровиробника від субсидованого та демпінгового імпорту було прийнято цілу низку законів: «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [12].

На сьогодні державою встановлено такі заходи нетарифного регулювання переміщення товарів через митний кордон України:

- квотування;
- ліцензування;
- видача дозволів і встановлення заборон;
- сертифікація;
- фіто-санітарний та ветеринарний контроль;
- встановлення граничних мінімальних цін;

– застосування акцизних марок.

Квотування як міра економічної політики являє собою введення кількісних і вартісних обмежень на ввезення та вивезення окремих видів товарів країнам або групам країн на певний термін.

Ліцензування полягає у видачі, компетентним центральним органом виконавчої влади, дозволу у вигляді документу державного зразка – ліцензії. Ліцензією надається право на ввезення або вивезення товарів, переміщення яких через митний кордон України обмежено [13, с. 218-229].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що заходи щодо регулювання експорту, імпорту товарів (продукції) в Україну є однією зі складових економічної політики.

З метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності можна виділити такі основні напрями удосконалення митно-тарифного регулювання в Україні, як:

– підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробника на світових ринках шляхом державного стимулювання розвитку експорто-орієнтованих галузей;

– сприяння залученню вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку національного господарства;

– збільшення обсягу виробництва та підвищення якості вітчизняних товарів з метою зменшення імпорту;

– забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів;

– розробка нових видів унікальної продукції з високим технічним рівнем;

– організація оперативної роботи державних органів щодо активного просування української експортної продукції на зовнішні ринки та захист інтересів вітчизняних експортерів за кордоном;

– забезпечення стабільності, прозорості й ефективності державних фінансів, особливо у сферах оподаткування і бюджету;

– гнучка податкова, цінова, депозитна, кредитна, фінансова і валютна політика, що стимулює диверсифікацію експортно-імпорتنих операцій.

За сучасних умов розвитку економіки України проблема удосконалення механізму митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності набуває особливого значення. Державне митно-тарифне регулювання має бути спрямованим у першу чергу на вдосконалення законодавчої бази у цій сфері, а також на забезпечення фінансової стабільності в країні.

Але варто зазначити, що уряд України інколи приймає рішення, які суперечать потребам часу та суттєво впливають не тільки на політичний імідж країни, але й на життєвий рівень громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Янковский Н.А. Организация внешнеэкономической деятельности большого производного комплекса : навч. посіб. – Донецк : ДонНУ, 2001. – 430 с.
2. Стровский Л.Е. Казанцев С.К., Шаблова Е.Г. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. – М. : Юнити, 2001. – 823 с.
3. Макогон Ю.В., Кравченко В.А., Кравцова В.В. Зовнішньоекономічна діяльність: організація, управління, прогнозування : навч. посіб. – Донецьк : Дон ГУЭТ, 2004. – 160 с.
4. Мамутов В. К. Економіко-правові важелі проти тіньової економіки // Вісник НАН України. – 2001. – № 1. – С. 24-32.
5. Новицький В. Є. Особливості становлення ринку послуг у відкритій економіці України / Інвестиційно-інноваційні стратегії у військовому та цивільному секторах. Зб. наук. праць № 3. НДІ міжнародних відносин НАУ, Голов. ред. – д-р екон. наук В. Є. Новицький. – К., 2007. – 148 с.
6. Закон України «Про Єдиний митний тариф» від 19.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/584-18>.
7. Митний кодекс України від 02.09.2014 р. № 1657-VII від [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
8. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 14.10. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
9. Білоус О. О./Правове регулювання експортно-імпорتنних операцій в Україні / О.О. Білоус: Форум права. – 2011. – № 2. – С. 64-69.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Масловська Л. В. Управлінські аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в перехідний період // Економіка України. – № 8. – 2006. – С. 67-72.
12. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. – Тернопіль : Астон, 2001. – 362 с.
13. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля : навч. посіб. / Т.М. Циганкова, Л.П. Петрашко, Т.В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2011. – 488 с.